

Pospíšil, Ivo

Invence a problémy: literárněvědná terminologie

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2000, vol. 49, iss. X3, pp. 129-130

ISBN 80-210-2343-0

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103222>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

a „otevřeného dopisu“ Kad se blažena Gospa prošetala priko Place, poukázal na jejich umělecké hodnoty a zařadil je do celku dramatického díla I. Vojnoviće. Takové hodnocení Vojnovičovy závě-

rečné tvůrčí fáze dosud v charvátské teatrologické a literárně historické literatuře chybělo.

Ivan Dorovský

INVENCE A PROBLÉMY: LITERÁRNĚVĚDNÁ TERMINOLOGIE

Potřeba dobrého slovníku literárněvědné terminologie je pocíťována stále silněji, a to z důvodů metodologických, teoretických, ale také didaktických, pedagogických. Právě posledně jmenované zřetеле sleduje právě vydaný slovník, který do značné míry kryje potřebu jazykových ekvivalentů českých literárněvědných termínů, současně však vyvolává další otázky a dává tak nepřímou podněty k dalšímu bádání, k úvahám a snad i k činům. Mladší olomoučtí literární vědci vytvořili česko-anglicko-francouzsko-německo-ruský slovníček pojmů bez anotací (*Malý terminologický slovník literárněvědných ekvivalentů*. Kolektiv autorů. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc 1999. Autoři: anglická část Martina Míchálová-Chvátalová, francouzská část Hana Bednařiková, německá část Eva Chromiaková, ruská část Zdeněk Pechal, výkonná red. Hana Bědnářiková).

Takovéto pojetí je výhodné pro stručnost, učení termínů jako „sloviček“, méně již pro zvládnutí skutečného obsahu pojmů. Slovník je zpracován vcelku pečlivě, korektně a lze jej doporučit všem studentům, kteří mají být uvedeni do terminologie literární vědy – fakticky jej lze využít i při středškolské výuce, zejména maturantů. Předkládaný slovník literárněvědných termínů, resp. jejich různojazyčných ekvivalentů (tak by měl asi znít název svazku, neboť spojení „literárněvědné ekvivalenty“ je opravdu spíše krátkým spojením), prezentuje základní, elementární rovinu slovníku. Současně však vybízí k formování dalších rovin, které by vytvořily slovník složitější, skutečný srovnávací anotovaný slovník literárněvědné terminologie.

Podívejme se nyní na některé problémy, které by měl takový slovník řešit a které se v tomto svazku vyskytly. Jsou některé termíny, které se užívají pouze v některých jazycích a reflektují situaci té které národní literatury. Například pojem bezrozměrný verš není totožný s ruským „svobodnyj stich“, tedy „vers libre“ nebo „volný verš“; jsou to jen pojmy blízké. Podobně pojem jako „biedermeier“ lze sice uvést do jiného jazyka, ale není zde tak běžný, stejně jako pojem Bildungsroman a apprenticeship novel nejsou totožné, i když se někde protínají. *Mají totiž jiné pojmové rozpětí, skrývá se za nimi jiná literární realita.*

Slovník literárněvědných termínů musí také brát v úvahu frekvenci výskytu takového pojmu: proto se třeba v ruštině spíše vyhneme pojmu „blankvers“ a budeme užívat pojmu „belyj stich“, což je kalk z francouzštiny; podobně asi pojem „budovatelský román“ není totožný s pojmem „socialist realist novel“ nebo „roman socialiste“ či „Aufbauroman“. Je třeba být obezřetnější při používání některých spíše pejorativních pojmů nebo pojmů s hodnotově posunutým významem, například místo rus. „dekadentstvo“ bychom měli používat spíše neutrálnější „dekadans“, i když obojí znamená úpadek a zcela odpovídá tomu, že se názvy některých literárních a uměleckých směrů tvořily na základě pejorativního, tedy ozvláštňujícího pojmenování (gotika jako sloh Gótů čili barbarů, baroko jako pokroucená, zkažená perla, natural'naja škola, původně pejorativní pojem vytvořený F. Bulgarinem, jako vulgární, drsná, hrubá apod.).

Některé pojmy vycházejí z jiné nomenklaturní báze a jiných významových souvislostí, například pojem literární druh, literární žánr, literaturnyj vid, literarische Gattung apod. si odpovídají jen částečně, neboť vycházejí z různých hierarchických koncepcí. Například ve školském pojetí Timofejevově je „vid“ jen jedním z pojmů triády rod – vid – žánr, tedy literární rod, žánr a žánrový typ. Angličané užívají i pojmu „literary kind“ místo „literary genre“; např. Alastair Fowler (1982) užívá pojmů literary kind, subgenre a mode. „Roman vospitanija“ rozhodně není „Entwicklungsroman“, spíše „Erziehungsroman“ atd. Pojmový chaos najdeme v případě epiky, eposu a epeje – v každém jazyce je to trochu jinak a tento rozdíl vyrůstá ze zvyklostí národních literatur a konvencí; stejné problémy jsou s pojmy „syžet“ a „fabule“, které jsou zaměňovány a různě vyjadřovány v pojmových dvojicích (story – plot, fabula – sjužet, Geschichte – Fabel atd.; viz o tom třetí kapitola naší monografie *Labyrint kroniky*, Brno 1986). Podobně pojem „genologie“ se rusky většinou říká „žanrologija“ a ve Francii, kde pojem zásluhou Paula van Tieghema vznikl, se užívá jen zřídka. Poněkud ironicky tu dopadá pojem „fyzilogická črta“, který zdomácněl zejména v Rusku jako „fi-

ziologičeskij očerk“; je tu přeložen jako „conte naturaliste“. Víme však, že původ pojmu je právě francouzský, tedy „physiologie“ – viz o tom K. Krejčí: Fyzilogická črta v české literatuře, in: Slovanské studie, Brno 1979, s. 59–73). Podobné problémy nastávají s pojmem „klasicismus“, neboť v angličtině je „classicism“ spojen s antikou, a užívá se proto pojmu „neoclassicism“, který však může kontaminovat s pojmem neoklasicismus, tedy s pojmenováním jevu první poloviny 20. století. Totéž se týká termínů literární kritika, kronika, legenda, povídka, pověst, novela (Nový zákon je ruský Nový zavet, nikoli zakon), specifický pojem V. Šklovského „ostranenie“ je česky zásluhou Mathesiovou „ozvláštnění“, ale jinde je to dosti promiskuitní. Často zejména Anglosasové užívají pojmu v původním znění: to se týká někdy slov ruských, třeba „prijom“, nebo německých (Bildungsroman, Weltschmerz nebo Weltanschauung či Ideengeschichte, Stoffgeschichte). Pozorní musíme být také při hledání ekvivalentů k pojmu „pikareskní román“ (rus. plutovskej roman), pásmo (francouzsky počme polythématique, ale název žánru byl paradoxně převzat z názvu známé Apollinairovy básně Pásmo [La zone] v básnické knize Alkoholy, vyd. 1913), počítat musíme s dvojnásobností pojmu „poetismus“. Při uvádění anglického ekvivalentu k českému pojmu satirická poezie bych dal přednost „satiric poetry“ před „satirical poetry“: „satirical“ je slovo spíše obecnější, vzta-

hující se k širokému významu slova (tedy posměšný, kousavý, výsměšný apod.), zatímco „satiric“ má význam jednoznačně se vztahující k satirě jako básni nebo typu literární tvorby (podobně „poetic“ kontra „poetical“). Bezpečnosti nezbyvá ani v případě pojmu „literární proud“, „literární směr“ apod. a jejich cizojazyčných ekvivalentů – jeden názor má J. Hrabák, jiné další badatelé, převažuje ale stejně promiskuitní užívání – a podobně je tomu v jiných literaturách. Podobně opatrní musíme být v případě pojmu refrén, pyrrhichios (spíše tak než jako pyrichij, i když je to tak uvedeno ve Slovníku literární teorie, Š. Vlašín a kol., 1977), rétorika, Gothic novel, klíčový román, triviální literatura, románová kronika, slovesnost kontra literatura, Sturm und Drang (v ruštině tradičně „Burja i natisk“ spíše než „Šturm und Drang“) atd. atd. Jazykovi experti a rodilí mluvčí nám tu většinou nepomohou, pokud ovšem nejsou sami skutečnými odborníky na literární vědu a její terminologii, nejlépe v řadě jazyků souběžně.

Jestliže máme přelezout prvoplánovost či prvovstevnatost slovníku termínů jako spíše jazykové pomůcky, musíme ovšem zajít do hloubky a do šířky, tedy diachronně, synchronně a komparativně. Pozoruhodná a užitečná publikace olomouckých literárních vědců, která se již stává studentskou pomůckou, vyžadující si ovšem další věcný a delimitující komentář, nás k tomu nepřímo vyzývá.

Ivo Pospišil

EROTIKA A SMRT V PODÁNÍ MICHAILA ARCYBAŠEVA

Vydání Arcybaševova románu *Sanin* (1907, knižně 1908) vyvolalo počátkem 20. století bouřlivou polemiku, jež vyvrcholila na jedné straně zákazem vydání, na druhé pak nebývalým zájmem domácích i zahraničních vydavatelů. U nás vyšel román roku 1909 v překladu F. Mězla a dočkal se pěti vydání v prestižní Vilémkově edici *Slavní autoři literatur světových*, kam byly zařazeny i další Arcybaševovy prózy, jež však již nedosáhly zdaleka takového věhlasu jako *Sanin*. Z českých kritických ohlasů románu stojí za zmínku především vyjádření T. G. Masaryka (Saninism. Naše doba, 1910), zařazený ve III. dílu *Ruska a Evropy* (1996) do kapitoly věnované ruské dekadenci. Na rozdíl od Josefa Folprechta, pisatele řady statí o ruském romantismu a neoromantismu, a Jana Máchala, autora monografií o české, polské a ruské moderně, kteří hovořili o Saninovi s jistými sympatiemi, Masaryk etickou stránku románu ostře odsoudil. Podobně se vyjádřil ještě roku

1990 na světovém kongresu rusistů v Moskvě i tak fundovaný badatel, jako byl akademik D. S. Lichačov.

A jak je tomu nyní, téměř po sto letech od napsání tohoto díla, jež nepochybně odkrylo mnohé do té doby pečlivě zastírané stránky intimního života? Dnes již nejsme šokováni ani Saninovou střízlivou rekapitulací možností, jež má jeho sestra, přivedená do jiného stavu v důsledku chvilkového erotického vzplanutí k člověku pochybných morálních kvalit, ani Saninovým vztahem k ženám, pro něž má mnohem více pochopení než jeho pruderní okolí. V Arcybaševově románu můžeme i v současné době ocenit velmi přesnou psychologickou charakteristiku erotických pohnutek, jež vedou jeho protagonisty k chvilkovým milostným vzplanutím, za něž pak platí ztrátou víry v sebe sama a nutným přehodnocením svého dosavadního života. *Sanin* je román o mládeži na prahu nového století. Odehrává se podobně jako Gončarovův